

Marie NDiaye'nin *Trois Femmes Puissantes* adlı romanında düzensiz göç ve kadın

Ayşe KAYĞUN TEKTAŞ¹

APA: Kayğun Tektaş, A. (2019). Marie NDiaye'nin *Trois Femmes Puissantes* adlı romanında düzensiz göç ve kadın. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (17), 417-427. DOI: 10.29000/rumelide.657884

Öz

Günümüzde dünya coğrafyasının büyük bir bölümünü etkileyen ve birçok alanın ortak çalışma konusu olan göç olgusu yazınsal yapıtlarda da sıklıkla ele alınır. Marie NDiaye'nin 2009'da yayımlanan ve yazara Goncourt Edebiyat Ödülü'nü kazandıran *Trois Femmes Puissantes* (Üç Güçlü Kadın) adlı romanı birbirinden bağımsız üç anlatı ile üç göçmen kadının öyküsünü anlatır. Yazar romanın üçüncü bölümünde Afrika'dan Avrupa'ya yasa dışı yollardan geçmeye çalışan Khady Demba adlı genç bir kadının öyküsünü anlatarak günümüzde çok sayıda insanın yaşamını yitirmesine neden olan düzensiz göç kavramı üzerinde durur. Düzensiz göç insanların yasa dışı yollarla sınırları aşarak başka bir ülkeye geçmesi olarak tanımlanır. Marie NDiaye bu anlatısında göç yazınında daha az irdelenen düzensiz göç olgusunu konu edinerek bir kadının bu tehlikeli yolculukta karşılaşılabileceği tüm olumsuzlukları sarsıcı bir biçimde kaleme alır. Bu bağlamda yazar çoğu zaman bir insanlık dramına dönüşen düzensiz göç serüvenini deneyimleyen sayısız kadının yaşadıklarına ışık tutar. Yazar söz konusu anlatıda ataerkil düzende birey olarak kabul edilmeyen, her türlü dışlamayla karşı karşıya kalan, geleceğine yön verme konusunda başkalarının karar verdiği bir kadının öznel deneyimlerini yansıtır. Bu çalışmada göç kavramı üzerinde durularak başkişinin ataerkil düzende verdiği yaşam savaşımı, zorunlu olarak çıktığı yolculukta karşılaştığı tehlikeler ve düzensiz göçün kadın üzerindeki etkileri Everett Lee'nin itme-çekme kuramı aracılığıyla ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Marie NDiaye, düzensiz göç, göç ve kadın.

Irregular migration and woman in Marie NDiaye's *Three Strong Women*

Abstract

The phenomenon of migration, the joint subject of many fields, which nowadays affects a large part of the world's geography is frequently discussed in literary works. Marie NDiaye's *Three Powerful Women*, published in 2009 and won the Goncourt Prize in literature, tells the story of three immigrant women with three independent stories. In the third part of the novel, by telling the story of a young woman named Khady Demba who tries to cross illegally from Africa to Europe, the author focuses on the concept of irregular migration, which has caused many people to die. Irregular migration is defined as the illegal transgression of people into another country. In this narrative, Marie NDiaye deals with the phenomenon of irregular migration, which is less scrutinized in the migrant literature, and juxtaposes all the negativities that a woman might encounter during the dangerous journey. In this context, the author reflects the experiences of countless women who experience the adventure of irregular migration which often turns into human drama. In the narrative in question, the author reflects the subjective experiences of a woman who is not accepted as

¹ Arş. Gör., Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Fransız Dili Eğitimi ABD (Aksaray, Türkiye), aysekaygun@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0884-6724 [Makale kayıt tarihi: 01.11.2019-kabul tarihi: 20.12.2019; DOI: 10.29000/rumelide.657884]

individual in patriarchal order and who faces all kinds of exclusion. Within this study after emphasizing the concept of migration, the life struggle of the character in the patriarchal society and the effects of irregular migration on woman will be discussed by means of Everett Lee's of push-pull theory.

Keywords: Marie NDiaye, irregular migration, migration and woman.

Giriş

En yalın biçimiyle insanların çeşitli nedenlerden yaşadığı coğrafi konumu dolayısıyla sosyalleştiği kültürü değiştirmeleri olarak tanımlanan göç, toplum yapısında siyasi, kültürel, ekonomik alanlarda değişikliklere yol açan çok boyutlu bir kavramdır. Sosyoloji, antropoloji, tarih, coğrafya, hukuk ve siyaset bilimleri gibi farklı alanların ortak çalışma konusu olan göç olgusu yazınsal yapıtlarda da önemli bir yer tutar. İçinde yaşanan kültürel ortamın bireyin kimliğini doğrudan etkilediği düşünüldüğünde ait olunan kültürden bir diğerine uyum sağlamayı gerektiren göç olgusu insan yaşamında köklü değişikliklere yol açar. Nitekim göç yalnızca insanın yaşadığı coğrafi konumu değiştirmesi değil kültürünü, yaşam biçimini ve çoğu zaman dilini değiştirmesidir. Ancak bu değişiklik kolay gerçekleşmez: “Daha önceki bilgi, dil ve kimlik anlayışımızı ve bize özgü mirasımızı, öykümüzden öyle silip atamayız, üzerini karalayamayız. Miras olarak devraldığımız şeyler –kültür, tarih, dil, gelenek, kimlik duygusu- imha edilmez ama parçalanır, sorgulamaya açılır, yeniden yazılır ve yeni bir yöne sokulur” (Chambers, 2014, s: 44). Göçmen gittiği yerde tüm bu farklılıklarla yüzleşirken ev sahibi toplum tarafından öteki olarak görülür. Küreselleşme ile artan göçlerin yönünün az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere doğru olması göçmenlerin sosyal ve ekonomik kaygılarla hareket ettiğini gösterir. Ancak bu kaygılar göç edince son bulmaz; “çatışma ve şiddete dayalı nedenlerle göç kararı alan göçeri, göç edilen uzamda da oldukça karmaşık ve zorlu bir süreç beklemektedir” (Tilbe ve Civelek, 2018, s. 78).

Bununla birlikte Avrupa’da göç izleğini ele alan kurgusal ve kuramsal yapıtların sayısında sömürgecilik sonrası dönemde önemli bir artış görülür. Çoğu zaman farklı kültürleri bir araya getiren bu yapıtlarda göçmenin göç serüveni boyunca yaşadığı kayıplar, değişimler, çatışmalar çeşitli yönleriyle yansıtılır. Fransız edebiyatında göç izleği ile ülkenin sömürgeci geçmişi arasında yakın bir bağ bulunur. Fransa’nın siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda XIX. yüzyıldan itibaren ivme kazandırdığı sömürge faaliyetleriyle birlikte yaşanan göçlerden ülkenin nüfus yapısı da etkilenir. Sömürgeciliğin sözcülerinden biri olan Leroy-Beaulieu’nun sözleri sömürgecilerin bakış açısını şöyle özetler: “Sömürgeleştirme, bir halkın yayılım gücüdür; o halkın yeniden üretme gücüdür, uzamda genişlemesi çoğalmasındır; evrenin ya da evrenin büyük bir kısmının, o halkın diline, törelerine, fikirlerine, hukukuna tabi kılınmasıdır” (aktaran, Said, 2010, s: 231). Sömürgeciliği bir güç gösterisi olarak kabul eden anlayışı eleştiren Edward Said “zayıf ya da az gelişmiş bölgelerin uzamının, Fransızların ilgisine, nüfuz etmesine, döllemesine - kısacası sömürgeleştirmesine- davetiye çıkardığını” (Said, 2010, s: 231) vurgular. Sömürgeci ülkelerin egemenlik kurduğu bölgenin tüm yerel zenginliklerinden yararlanabilmek amacıyla bölgeye yerleştirdiği Avrupalılar, söz konusu uzamda sömürge faaliyetlerinin son bulmasıyla nüfusun Avrupalı olmayan bir bölümüyle birlikte ülkelere dönerler.

Öte yandan Avrupa ülkelerinde sanayinin gelişmesiyle sömürge ülkelerinden çok sayıda işçi Avrupa’nın anakentlerine göç eder. “Göçmenler hem daha ucuza çalıştırılmış hem de büyük ölçüde örgütsüz olduklarından işe alınmaları ve işten çıkarılmaları kolay olmuştur” (Gezici Yalçın, 2017, s:36). Sömürgeciliğin etkileri günümüzdeki göç yönlerini belirlemeye devam eder; Hindistan, Mağrip, Sahra Altı Afrika gibi bölgelerden yola çıkan göçmenler ülkelerinde sömürge kuran dolayısıyla kültürlerini

tanıdıkları Avrupalı güçlerin topraklarına yönelirler. Bu yönelimlerin en önemli nedenleri ev sahibi ülkede dil sorunu ile karşılaşmamak ve kendilerinden önce bu ülkelere yerleşen yakınlarından etkilenmeleridir. Söz konusu göçmenler Avrupa ülkelerinin anakentlerindeki nüfusun farklı sosyokültürel topluluklardan oluşmasına yol açar: “Daha önce çevresel ve marjinal olan artık merkezde ortaya çıkmaktadır. Çünkü modern metropol figürünü oluşturan göçerdir: Efendilerin sokaklarını ele geçirip dillerini yeniden icat ederek, metropol estetiğinin ve yaşam tarzlarının etkin belirleyicisi odur. Bu durum eski düzeni rahatsız eder” (Chambers, 2014, s:42). Görüldüğü gibi birçok olumsuzluğa maruz kalan göçmen zamanla anakentlerin ayrılmaz bir parçası olur. Fransa'nın da geçmişte sömürgeleştirdiği bölgelerden gelen ve sahip olduklarından daha iyi yaşam koşullarıyla karşılaşacaklarını ümit eden göçmenler ev sahibi ülkede birçok ayırımın kurbanı olurlar. Dolayısıyla göç ederek sömürge ülkesinden ayrılmalarına karşın sömürgeci anlayışın olumsuz etkilerinden kurtulamazlar.

Göçmenlerin büyük Avrupa kentlerine yerleştikten sonra karşılaştıkları kimlik bunalımı, dışlanma gibi sorunlar yazınsal yapıtlarda sıklıkla ele alınırken göç sırasında yüzleşmek zorunda kaldıkları güçlükler daha az yer verilir. Ancak göçmenler göç sonrası yaşadıkları sorunların öncesinde göç yolculukları boyunca da birçok güçlükle karşılaşır. Özellikle her türlü tehlikeyi göze alarak düzensiz göç girişiminde bulunan insanlar oldukça güç koşullarla karşılaşır; öyle ki bir bölümü bu yolda yaşamını yitirir. Çağdaş Fransız edebiyatının önemli yazarlarından Marie NDiaye *Trois Femmes Puissantes* adlı romanındaki üçüncü anlatısı aracılığıyla çağımızın en önemli sorunların biri olan düzensiz göçü çarpıcı bir biçimde yansıtır. Bu çalışma, düzensiz göç kavramı üzerinde durarak Everett Lee'nin itme-çekme modeli aracılığıyla başkişinin göç serüveninde bir kadın olarak karşılaştığı güçlükleri yansıtmayı amaçlar.

Kuramsal çerçeve

Günümüzde sayısı giderek artan birçok insan ait oldukları topraklarda süregelen savaş, yoksulluk, açlık, işsizlik, güvenlik sorunları gibi nedenlerden daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak ümidiyle her tehlikeyi göze alarak göç etme girişiminde bulunur. “Göç sosyolojisi literatüründe, geçimini sağlamak, para biriktirmek gibi ekonomik nedenlerle başka yerlere gidenler, genellikle *gönüllü göç* kapsamında değerlendirilmektedir. Politik nedenlerle (baskı, işkence, sürgün, savaş gibi) başka bir ülkeye gidenler ve iltica edenler ise *zorunlu göç* kapsamında ele alınmaktadır” (Gezici Yalçın, 2017, s:21). Tarih boyunca kimi zaman zorunlu, kimi zaman da gönüllü olarak gerçekleştirilen göçler insanların ve toplumların üzerinde derin etkiler bırakır. Bu etkilerin yazınsal yapıtlara yansması kaçınılmazdır. Yalnızca göç deneyimini doğrudan ya da aileleri aracılığıyla yaşayan yazarlar değil bu durumun tanığı olan yazarlar da yapıtlarında göç olgusunu çeşitli yönleriyle ele alırlar. “Yazarlardan her biri göç serüvenini farklı bir biçimde yaşar ve kendine özgü bir kimlik kazanır ve her biri yaşadıklarını farklı anlamlandırır” (Çetin, 2008, s: 10). Göçün sonucu olarak ortaya çıkan kimlik bunalımı, yoksunluk, iki dilcilik, toplumsal uyumsuzluk ve dışlanma göç yazınında en sık ele alınan izleklerdir.

Gönüllü ya da zorunlu olarak gerçekleşen göçün uluslararası ölçekte önemli bir boyut kazanmasının ardından konu üzerine çeşitli kuram çalışmaları yapılır. “Göç kuramları 1885, 1889 yıllarında yayımlanan iki metninde bir dizi göç kuralları öneren ve birçok yazarın bu konuda kendisini öncü olarak kabul ettiği Ernest George Ravenstein'in ilk girişimlerinden itibaren önemli bir gelişim gösterir” (Piché,2013, s:19)². Ravenstein, göçün çeşitli nedenlerini ele aldığı ancak bunlardan en önemlisinin ekonomik etkenler olduğunu vurguladığı çalışmasıyla, kendisinden sonra konu üzerine çalışan kuramcılarının öncüsü kabul edilir. Ravenstein göçün yönünün, ekonomik ve sosyal bağlamda daha iyi

² Fransızca ve İngilizce kaynaklardan yapılan çeviriler makale yazarına aittir.

olanaklar sunan uzamlara doğru olacağını vurgular” (Türkyılmaz, 2017, s: 92). Göçmen içinde bulunduğu yaşam koşulları ile göç sonrası sahip olacağı olanakları karşılaştırarak harekete geçmeye karar verir.

Göç üzerine yapılan en önemli kuram çalışmalarından biri olan, 1966'da Everett Lee tarafından oluşturulan itme-çekme modeli de bu karşılaştırma üzerine kuruludur. Lee göçe neden olan itici (-) – çekici (+) nedenleri göçmenin yaşadığı uzamın koşulları, ona ev sahipliği yapacak olan ülkenin olanakları, ortaya çıkan engeller ve bireysel etkenler doğrultusunda sınıflandırır. Buna göre, göç uzamındaki olumlu etkenlerin bireyin yaşadığı uzamdaki olumsuzluklardan üstün olması sonucu göç kararı ortaya çıkar. Bu karşılaştırma, çıkış uzamındaki sosyal, ekonomik, kültürel durum; göç edilen uzamın konumu, sosyoekonomik koşulları; göç kararı alan bireyin yaşı, cinsiyeti ve toplumsal konumu gibi değişkenler doğrultusunda yapılır. Görüldüğü gibi göç olgusu üzerine yapılan kuram çalışmaları genel olarak kişileri bu köklü değişikliği yapmaya iten nedenler ve göçün sonuçları ekseninde biçimlenir.

Everett Lee'nin *Göç Teorisi (A Theory of Migration)* başlıklı çalışması çekici (+) etkenlerin baskın olduğu durumlarda bile göç uzamı konusunda söz konusu olan belirsizlikleri şöyle açıklar:

“Bununla birlikte, gidilecek uzama ve çıkış uzamına bağlı etkenler arasında önemli farklılıklar vardır. Bir bölgede yaşayan insanlar bölge ile çoğunlukla uzun vadeli bilgi sahibidirler ve genellikle rahatlıkla bununla ilgili dikkate değer değerlendirmeler yapabilirler. İster istemez bu durum göç edilecek uzama ilişkin etkenler için geçerli değildir. Göç edilecek bölge konusundaki bilgiler nadiren gerçekçidir ve aslında bir bölgenin olumlu ve olumsuz yönleri ancak orada yaşandığında anlaşılır. Bu nedenle göç edilecek uzama ilişkin her zaman bir bilinmezlik ya da gizem bulunmaktadır ve bir göçmenin yeni bir bölgeye kabulü konusunda her zaman bir belirsizlik olmalıdır” (Lee, 1966, s: 50).

Lee bu modelini oluştururken zorunlu-gönüllü göç, iç-dış göç gibi ayrımları önemsemez; modelin temelinde göçmenin yaşadığı uzamın itici (-) olduğunu düşündüğü koşullardan uzaklaşarak, göç uzamının çekici (+) koşullarına erişme amacı vardır. Everett Lee göç kararında itici (-) ya da çekici (-) bir etkiye sahip olmayan etkenleri etkisiz (nötr) olarak değerlendirir.

***Trois Femmes Puissantes*'da düzensiz göç ve kadın**

Marie NDiaye *Trois Femmes Puissantes (Üç Güçlü Kadın)* adlı romanında farklı sosyokültürel yapılarla ait üç göçmen kadının öyküsünü üç ayrı anlatı aracılığıyla okurla buluşturur. Marie NDiaye Fransız bir annenin, Senegalli bir babanın çocuğu olarak 1967 yılında Fransa'da dünyaya gelir. Henüz üç yaşındayken babası aileyi terk eder ve yazar, öğretmen olan annesi tarafından Fransa'da, Afrika kültürünün oldukça uzağında yetiştirilir. Siyahi olması nedeniyle yapıtlarının Fransız edebiyatına mı yoksa Frankofon edebiyata mı ait olduğu konusunda farklı görüşler söz konusu olsa da Marie NDiaye kendisini Fransız bir yazar olarak tanımlar. Roman ve tiyatro türlerinde oldukça üretken bir kaleme sahip olan yazar, 2001 yılında *Rosie Carpe* adlı romanıyla Femina Ödülü'nü, 2009 yılında da *Trois Femmes Puissantes* ile Fransa'nın saygın edebiyat ödülü Goncourt'u kazanır. Yazar *Trois Femmes Puissantes* adlı romanına kadar yayımlanan yapıtlarında uzam olarak Afrika'ya doğrudan yer vermez; bu romanında ele aldığı göç olgusuyla Avrupa'nın sömürgeci geçmişinin etkilerinin sömürgecilik sonrası dönemde de sürdüğünü gösterir. Marie NDiaye yazınsal bir sorumluluk üstlenerek günümüzde var olan Afrika'dan Avrupa'ya göç eğilimini çok boyutlu bir biçimde irdeler. Romanı oluşturan üç anlatının başkışilerinin yaşamlarını etkileyen göçler Fransa ile Senegal arasında gerçekleşir. Senegal, 1895'ten bağımsızlığını kazandığı 1960 yılına kadar Dakar'dan yönetilen bir Fransız sömürgesidir. Fransa'nın Afrika'daki en eski sömürgelerinden biri olan ülkedeki faaliyetleri 1626'ya dayanır. Bu durum yukarıda belirtildiği gibi Fransa'da çok sayıda Senegalli göçmen bulunmasının en önemli nedenidir.

Romanın üçüncü anlatısının başkişisinin yasa dışı yollardan Avrupa'ya gitme girişimi Uluslararası Göç Örgütü tarafından "gönderen, transit ve kabul eden ülkelerin düzenleyici normlarının dışında gerçekleşen hareketlilikler" (Perruchoud ve Redpath, 2004, s:26) olarak tanımlanan, günümüzde küresel ölçekte kaygılandırıcı bir biçimde artış gösteren düzensiz göç kapsamına girer. Senegal gibi Afrika ülkelerinde, Avrupa'ya yerleşip daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak isteyen gençler tüm birikimlerini bu tehlikeli serüven uğrunda gözden çıkarırlar. Birçok ailenin bu sakıncalı yola çıkan yakınlarını Sahra Çölü'nde ya da Atlas Okyanusu'nda kaybetmesi sonraki göçmenleri caydırmak için yeterli değildir. Düzensiz göçmenlerin serüvenleri Boualem Sansal, Fatou Diome, Marie Ndiaye gibi yazarlar aracılığıyla yazınsal yapıtlarda yerini alır. Düzensiz göç olgusunu bir kadının başından geçenler üzerinden sorgulayan Marie NDiaye bunu yapmaktaki amacını şöyle anlatır:

"Malta'ya, Sicilya'ya ya da başka yerlere giden sığınmacıların öyküleriyle çok ilgilendim ve onlardan çok etkilendim (...) Bu konuda birçok röportaj olduğumu biliyorum ancak ben bu trajedilere yazınsal bir içerikte de yer vermeyi denemek istedim. Çünkü bu güncel bir trajedir, ancak tamamen kahramanlıkla dolu: Benim için bu insanlar bu tür uzun deniz yolculuğuna teşebbüs etmek, Afrika'dan Avrupa'ya yasa dışı bir biçimde geçmek için gereken kahramanlık ve cesaret düşüncesine sahip olunmadığı ölçüde kahramanlar" (Kapriélian, 2009).

Görüldüğü gibi yazar, birçok insanın yaşamını yitirmesine neden olan düzensiz göç yoluyla Avrupa'ya ulaşmayı başaranların kahraman olarak gösterilmesini eleştirir. Söz konusu anlatıda, bir kadının Afrika'dan kaçıp Avrupa'ya ulaşma girişimi oldukça etkileyici bir biçimde yansıtılır. Anlatının başkişisi göç yolunda kendisini ölüme sürükleyecek birçok güçlük karşılı karşıya kalır. "Bu anlatı Afrika kökeninin görünüşünü belirlediği ancak kültürünü etkilemediği, göç deneyimini yaşamayan bir kadın yazar tarafından anlatılan, Afrikalı bir kadın göçmenin öyküsüdür" (Quaglia, 2013). Romanın ilk bölümünün başkişisi Norah'nın babasının Senegal'deki evinde yardımcı olarak çalışan Khady Demba, üçüncü anlatının merkezinde yer alır. Yazar Khady Demba'nın öyküsü aracılığıyla çağımızın en güncel konularından biri olan göçü oldukça gerçekçi bir biçimde kaleme alır. Khady'nin yaşamındaki güçlükler çocukluğunda başlar; anne babası tarafından istenmediğinden onu büyükannesi büyütme zorunda kalır. Kaygılı ve yalnız bir çocukluk geçiren Khady yetişkinliğe erişince hizmetçi olarak çalışır. Sadık ve anlayışlı eşiyile üç yıl süren evliliği boyunca tüm çabalarına karşın çocuk sahibi olamaz. Çocuksuz bir kadına hiçbir insani değerin verilmediği bir toplumda yaşadığından evliliği süresince hamile kalma isteği genç kadın için bir saplantıya dönüşür. Kocasının ölümünün ardından onun ailesinin yanına taşınan Khady Demba birçok güçlük karşılaşır. Ancak genç kadın yaşamı boyunca o kadar çok örselenir ki kocasının ailesinin kendisine gösterdiği kötü tutumu hemen kabullenerek bir olumsuzluk olarak görmez. Khady'nin dul ve kimsesiz olması, en önemlisi de çocuk sahibi olamayışı içinde yaşadığı gelişmemiş toplum tarafından dışlanmasına neden olur. Khady Demba, kadının yalnızca evdeki işleri üstlenmesiyle ve doğurganlığıyla var olabildiği bir toplumda kimsesiz, çocuksuz olarak yaşama savaşımı verir. Eşinin ailesi tarafından sürekli dışlandığından evdeki işlerini tamamladıktan sonra ortalıkta görünmemeye özen gösterir: "Khady onlar için var olmadığını biliyordu" (NDiaye, 2009, s:268). Yazar ataerki toplamların kadını dışlayan kurallarını ailenin genç kadına gösterdiği tutum aracılığıyla eleştirir. Genç kadın evdeki tüm ağır işleri üstlenmesine karşın aile, onun hiçbir işe yaramadığını düşünür ve bir süre sonra yasa dışı yollarla Fransa'da yaşayan akrabaları Fanta'nın yanına gitmesine karar verir: "Güçlükle bir beyazla evli olan ve şimdi Fransa'da yaşayan kuzeni Fanta'nın adını duydu" (NDiaye, 2009, s:269).

Yazarın bu anlatıda sezdirmediği gibi Afrika'da yaşayanlar Avrupa'ya göç eden yakınlarının çok iyi olanaklara sahip olduklarını düşünürler. Bu da Everett Lee'nin itme (-) – çekme (+) modeline göre Afrikalıların göç kararında çekici (+) bir etken oluşturur. Ancak romanın ikinci bölümünden Fransa'ya

göç eden Fanta'nın da sorunlu bir yaşamı olduğu anlaşılır. Dolayısıyla Everett Lee'nin belirttiği gibi göç uzamına ilişkin gerçekler yalnızca içinde yaşandığında anlaşılır.

Khady Demba yaşamının geri kalanı için son derece önemli olan ancak başkaları tarafından alınan göç kararını uygulamak zorunda kalır. "Kırsal kesimlerde, özellikle ataerkil aile yapısının baskın olduğu yerleşim alanlarında, bir birey olarak kabul edilmeyen ve düşüncelerine saygı gösterilmeyen kadın, göç kararı almaz, alamaz; büyükleri ya da eşi tarafından alınan karara boyun eğer ya da buna zorlanır" (Er ve Eryıldırım, 2017, s:2). Yazar bu anlatıda hem ailenin genç kadına olan acımasız tutumunu hem de Khady Demba'nın başkalarının kararıyla çıktığı düzensiz göç yolunda yaşadıklarını sarsıcı bir biçimde yansıtır. Çalışmanın kuram bölümünde ele alınan Everett Lee'nin itme (-) – çekme (+) modelini Khady Demba'nın göç serüvenine uygulamak söz konusu olduğunda, ataerkil aile yapısının baskın olduğu bir toplumda kadın olmak itici (-) etkenlerin başında gelir. Khady Demba'nın göç kararını eşinin ailesinin aldığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda öncelikle aile için geçerli olan itici (-) ve çekici (+) etkenlere değinmek yerinde olacaktır. Khady Demba'nın çocuk sahibi olamayışı ve kocası öldüğü için genç kadının kendilerine yük olduğu düşüncesi ataerkil bir yapıya sahip olan aile için itici (-) etkenleri oluşturur. Öte yandan Khady Demba'nın Fransa'ya gittiğinde kendilerine sağlayacağı maddi katkı ve Afrika genelindeki Avrupa'ya göç edenlerin daha iyi koşullara sahip olduğu görüşü aile için çekici (+) etkenleri ortaya koyar.

Khady kendisini neyin beklediğini bilmediği bir yolculuğa çıkacağını öğrenince büyük bir korku duyar ancak onun duygularının bu kararı alanlar için hiçbir önemi yoktur: "Görümcesinin çocuklarıyla paylaştığı döşeğe uzandı. Korkusu öyle büyüktü ki midesinin bulanmasına neden oluyordu" (NDiaye, 2009, s:272). Anlatı boyunca yaşamındaki tüm olumsuzluklara karşın cesaretiyle dikkat çeken Khady Demba'nın kendisi için alınan bu kararı öğrendiğinde duyumsadığı korku, göç olgusunun yol açtığı bir durumdur: "Farklı dünyalarla, tarihlerle, kültürlerle ve deneyimlerle karşılaşmak çok yüklü ve gerilimli bir pratiktir. Bu daima belirsizlik ve korkunun eşlik ettiği bir buluşmadır, kendinizi yola koymaktır" (Chambers, 2014, s:52).

Kayınvalidesi Khady'ye bir miktar para ile gideceği yerin adresinin yazılı olduğu bir kâğıt verdikten sonra onu kesinlikle geri dönmemesi konusunda uyarır: "Khady'nin kulağına yaklaşıp buraya asla dönmeyeceksin diye söylendi.-Oraya gider gitmez bize para yollayacaksın. Eğer oraya ulaşamazsan sakın buraya geri gelme. Khady yaşlı kadının kolunu tutmaya çalıştı ancak kadın hemen eve girdi ve kapıyı kapattı" (NDiaye, 2009, s:273). Bu aşamada, Khady Demba başkalarının kararıyla yasa dışı yollardan bütün yönleriyle olumsuzluklarla dolu bir yolculuğa çıkacağı için itici ve çekici etkenlerin değerlendirmesini yapma olanağı yoktur.

Kendisine başka bir seçenek bırakılmayan Khady Demba, Fransa'da çalışıp aileye para göndermek üzere yola çıkar. Anlatının büyük bölümünde Khady Demba'nın güçlüklerle dolu yolculuğuna yer veren yazar günümüzde birçok insanın düzensiz göç yolunda maruz kaldığı olumsuzlukları oldukça gerçekçi bir biçimde gözler önüne serer. Böylece okur genç kadının göç yolculuğunu yakından izler. Kayınvalidesinin kendisini kıyıya kadar götürmesi için para verdiği adamla bir kamyonetin arkasına binerek yola çıkan Khady Demba, kıyıya ulaştığında çok sayıda çaresiz göçmenin dolduğu botu görünce ne yapacağını bilemez: "Kayığın dibi su doluydu. Bohçasını sımsıkı tuttu, kayığın bir kenarına uzandı. Tahtadan belirsiz, çürümüş bir koku geliyordu. Kayığa hala birçok insanın binmeye çalıştığını görünce sersemleyip donakaldı, boğulmaktan, ezilmekten çok korktu" (NDiaye, 2009, s:296). Tıka basa dolu olan bu derme çatma botta ölmekten korkan genç kadın çıkmaya çalışırken bacağından ağır bir biçimde yaralanır. Kıyıya ulaşmayı başardığında Lamine adında genç bir göçmen yarasıyla ilgilenir. Lamine, Khady

Demba'ya "ya birgün Avrupa'ya ulaşacağını ya da göç yolunda öleceğini, yaşamındaki sorunlar için başka bir çözüm olmadığını" (NDiaye, 2009, s:301) söylediğinde acı içindeki genç kadın kendisi için de başka bir seçenek kalmadığını düşünür ve bu yolculukta Lamine'e katılır: "Her adımı acısını tazeliyordu. Üstelik büyük bir açlık duyumsadığı için (...) duyumsuz, cansız, hiçbir isteği ve gereksinimi olmayan bir bedene sahip olmayı yürekten diledi" (NDiaye, 2009, s:300).

Lamine anlatıda dünyaya geldiği topraklarda süregelen siyasi düzensizlik, savaş ve işsizlik gibi son derece itici etkenlere tek çözüm olarak düzensiz göçü gören göçmenleri temsil eder. Everett Lee'nin göç kuramında vurguladığı "göç edilecek uzama ilişkin her zaman bir bilinmezlik ya da gizem" (Lee, 1966, s:66) bulunduğu gerçeği Lamine gibi yaşadığı topraklarda büyük sorunlar yaşayan göçmenler için caydırıcı olmaz.

Yazar anlatı boyunca düzensiz göçün belirsizliklerle ve tehlikelerle dolu olduğunu vurgular: "Lamine'in bir komşusunun evinden ayrıldıktan beş yıl sonra Avrupa'ya (Avrupa'nın tam olarak ne olduğunu, nerede olduğunu öğrenmeyi daha sonraya erteliyordu) ulaşması gibi yolculuğun aylar, hatta yıllar sürebileceğini asla unutmamalıydı" (NDiaye 2009, s:303). Yolculuğa kara yoluyla devam eden Khady Demba ve Lamine bir kamyonun arkasına binerler: "Yanında bir sandığın üzerinde oturuyordu. Khady onun birbirine yapışık duran kollarından kendininkine karışan terinin ekşi, ağır kokusunu alıyordu. Genç adam ona 'eğer düşersen şoför durmaz ve çölde ölürsün' diye fısıldadı" (NDiaye 2009, s:309). Lamine'in bu tümcesi yol boyunca genç kadının kulağında çınlar.

Yazar bir yandan başkışının yaşadıklarıyla düzensiz göçün sakıncalarını anlatırken diğer yandan da göçmenlerin çaresizliklerinden yararlanmaya çalışanları eleştirir. Göçmenlerin çaresiz durumlarından çıkar sağlamayı amaçlayanlar yalnızca onların ulaşımını sağlayan kaçak şebekeler değil aynı zamanda görevini kötüye kullanan güvenlik güçleridir. Yazar, güvenlik güçlerinin göçmenlerin çaresizliklerini nasıl çıkara dönüştürdüklerini şöyle anlatır:

"Bir gündüz, bir gece yolculuktan sonra kamyon bir sınırda durdu. Tüm yolcular indirildi, sıraya dizildi ve Khady'nin kendi dilinden olmamasına karşın anladığı yalnızca bir sözcüğü (Para) bağırarak askerlere pasaportlarını gösteriyorlardı. Hiç paraları olmadığını göstermek için avuçlarını açarak ellerini havaya kaldıranlara ya da ceplerinden az miktarda para çıkaranlara, onları durduğu yerde bilinçsizce düşüren cop darbeleriyle vuruyorlardı. (...) Khady tüm bedeninde bir titreme duyumsadı" (NDiaye 2009, s:313).

Güçlkle bir çöl kentine kadar birlikte gelen Khady ve Lamine küçük bir lokantaya sığınır. Khady Demba burada oldukça kötü koşullara katlanmak zorunda kalır. Sığındıkları lokantanın sahibi olan kadın tarafından para karşılığında erkeklerle birlikte olmaya zorlanır. Khady Demba hayatta kalabilmek ve yolculuğuna devam edebilmek için gereken parayı kazanabilmek amacıyla yaşlı kadının zorlamalarına katlanır. Ancak zaten yaralı olan genç kadın içinde yaşadığı kötü koşullarda enfeksiyon kapmasına karşın göç yolunu tamamlayamayıp bu çöl kentinde kalan göçmenlerle uzun bir süre acı içinde bu işi yapmak zorunda kalır:

"Bu dönemi tekrar düşündüğünde lokanta ve pembe oda arasında geçen zamanı bir yıla yuvarlıyordu ancak büyük olasılıkla daha da uzun bir zaman olduğunu ve kendisi için gelen, yıllardır burada başıboş gezen, tam olarak ne kadar süredir burada olduğunu bilmeyen, içinde buldukları durumdan utandıkları için kendileriyle ilgili bir haber vermediklerinden ailelerinin öldüklerini düşündüğü çeşitli ülkelerden gelen insanların çoğu gibi bu çöl kentinde kuma saplanmıştı" (NDiaye 2009, s:325).

Lamine'in Khady Demba'ya duygusal yakınlık duymasına karşın lokanta sahibinin genç kadına dayatmalarına karşı çıkamaması düzensiz göç koşullarının tüm insani değerleri yok ettiğinin

göstergesidir. Başkışının bacağından aldığı yara ve cinsel organındaki enfeksiyon nedeniyle acı çeken bedeni anlatıda ayrıntılı bir biçimde betimlenir. Yazar anlatıdaki bu rahatsız edici öğeleri şöyle açıklar: “Benim için bir sanat yapıtı olmasını beklenen şeye hem çirkin hem de en kaba gerçekleri katmaya çalışmak bir meydan okumadır” (Antoine’dan aktaran Quaglia, 2013). Marie NDiaye anlatıda bedensel duyumsamalara yer vererek okur ile başkışı arasında duygudaşlık kurmayı amaçlar. Marie NDiaye’nin bu romanında da diğer birçok yapıtında olduğu gibi kadın imgesini ele alış biçimi alışılmışın dışındadır. Bu bağlamda yazar Kristeva, Irigaray ve Cixous’un üzerinde çalıştığı dişil yazının (écriture féminine) günümüzdeki temsilcilerinden biri olarak gösterilir. Dişil yazı kavramı Hélène Cixous tarafından *Medusanın Gülüşü* (1975) başlıklı yapıtında kullanılır. Hélène Cixous “kadının konumunu ifade edecek yazı biçiminin üretilmesini savunur. Bu noktada kadının bedeniyle olan ilişkisinin kültürel olarak önceden belirlenmiş olduğu tezinden hareket eder. Bu nedenle ‘yazı, kültürel olanı yeniden biçimlendirme potansiyeli taşıdığından kadın için önemlidir’, fikrini savunur” (Erlat ve Kasap, 2011, s: 226). Dolayısıyla dişil yazı anlayışı, söz ve yazının kadın için önemli bir güç olduğunu, erkek egemen söylemin belirli bir kalıba sığdırdığı kadın imgesini yıkarak kadının niteliklerini daha iyi yansıtmak için yeni bir dil geliştirilmesi gerektiğini vurgular. “Eril, doğrusal tarzı yok etmek için Irigaray, eleştirilenlerin kadın betimlemelerinden yararlanmalarının gerekeceğini, çünkü yalnızca kadınlar tarafından yaratılan bir sembolizmin diğer kadınlara konuşabileceğini savunur” (Humm, 2002, s: 143). Bu bağlamda yapıtlarındaki kadın kişilerin yaşamın tüm güçlüklerinin karşısında durmalarını sağlayacak niteliklere sahip olan Marie NDiaye’nin kadın imgesini ele alış biçimi dişil yazı anlayışı ile örtüşür. Bununla birlikte bu anlatıda yazarın kadın kişinin toplumun dayatmaları sonucunda yaşadığı bedensel acıları betimleyiş biçimi oldukça yenilikçidir.

Khady Demba yaşamı boyunca birçok güçlük yaşasa da asla kendine olan inancını yitirmez; bedenindeki acılara kendi adını anarak meydan okur. Bedenen acı içinde zayıf, yaralı olmasına karşın tinsel gücünü hep korur. Anlatı boyunca eşsiz bir varlık olduğunu unutmamak için sıklıkla “Benim, Khady Demba” (NDiaye, 2009, s:326) der ve kendi adını sessizce tekrar ederek olumsuzlukların karşısında durur. Aldığı yara ve yaşadığı güçlükler sonucunda anlatının başından sonuna kadar geçen süreçte gitgide zayıflayarak, güçsüzleşerek büyük bir bedensel değişim geçiren Khady Demba tinsel gücünü hep korur.

Uzun süredir Avrupa’ya gitmenin yollarını arayan Lamine düzensiz göç konusunda daha deneyimlidir ve kaçak bir göçmen şebekesi aracılığıyla Khady’ye sahte bir pasaport çıkartır: “Birkaç gün sonra mavi, eski, buruşuk bir karneyle geldi ve artık adının Bintou Thiam olduğunu söyleyerek Khady’e verdi” (NDiaye, 2009, s:306). Khady’ye yardım edip koruyan ve ona duygusal yakınlık gösteren Lamine daha sonra genç kadının güçle kazandığı parayı alıp kaçar. Lamine’in gidişinden sonra Khady parasız, pasaportsuz yapayalnız kaldığını fark eder. Yolculuğa tek başına devam etmek zorunda kalan genç kadın, çaresiz bir göçmen topluluğu içinde sınır koruma görevlileri tarafından korunan dikenli telleri aşmak için gerekli olan merdiveni yapmaya koyulur:

“Adam ve kadın her biri kendisi için merdiven yaparak günlerini geçiriyordu. Khady bir süreyi onları gözlemleyerek nasıl yaptıklarını anlamaya çalışarak geçirdi. Sonra ağaç dalları aramaya koyuldu ve adını, yüzünü anımsayamadığı, Afrika’yı Avrupa’dan ayıran tel örgüyü aşmayı başaramayan bir gencin anlattıklarını dikkatlice anımsamaya çalışarak kendine bir merdiven yapmak için uğraştı” (NDiaye, 2009, s:329).

Yazar Khady Demba’nın öyküsü boyunca coğrafi konuma yer vermediği gibi Afrika’yı Avrupa’dan ayıran söz konusu sınırın nerede olduğundan da söz etmez. Khady Demba büyük olasılıkla romanın ilk iki anlatısında da uzam olan Senegal’den yola çıkarak Fas’taki Avrupa topraklarına geçmeye çalışır: “Marie NDiaye konumun adını belirtmez ancak bugün bile hala çaresiz göçmen adaylarını cezbeden, Kuzeybatı

Afrika kıyılarındaki Avrupa'nın, tam olarak İspanya'nın, özerk kentleri ya da ekslavları olan Ceuta ya da Melilla'dan biri olduğunu sezdirir" (Zielonka, 2018, 275). Düzensiz göçmenlerin Avrupa'ya ulaşabilmek için geçmek zorunda oldukları Ceuta ve Melilla kentlerindeki gibi bazı sınırlar vardır. İspanya'nın Fas'taki ekslav toprakları olan Ceuta ve Melilla'da İspanya'nın serbest dolaşım bölgesi Schengen'e katılmasıyla birlikte sınır sorunu yaşanır:

"Afrika kıtasındaki küçük Schengen toprakları olan Ceuta ve Melilla Avrupa'ya ulaşmak isteyen göçmenler için cezbedici giriş noktaları haline geldi. Cebelitarık Boğazı'nı geçmeyi umut eden ilk transit göçmenler Ceuta ve Melilla'ya 1992'de ulaşmaya başladı. O dönemde, iki kentteki sınır çitleri daha çok simgeseldi: birkaç yön levhası ve alçak, aralıklı, eski çitler ekslavlar ve Fas arasındaki ayrımı belirtiyordu" (Moffette, 2018, s:101).

Söz konusu göçmenler sınırda ciddi sorunların yaşanmasına neden olur: "Ceuta yerel yönetimine göre 1995 Eylül'ünde yaklaşık üç yüz göçmen Ceuta'nın merkezine birkaç yüz metre uzaklıkta El Angulo'da (sınır) kentin eski duvarlarının yakınlarındaki sokaklarda yaşıyorlardı" (Moffette, 2018, s:102). Günümüzde sınır altı metre yüksekliğindeki çift çitle korunmasına karşın bazı Afrikalı kaçak göçmenler sınırı aşmayı başarır. Khady'nin aşmaya çalıştığı sınırın Ceuta ya da Melilla'da olduğu yazarın verdiği ipuçlarından anlaşılır:

"Göç geriliminin zirvede olduğu yerlerde yapılan bu duvarlar çoğu zaman insanlık trajedisinin yaşandığı yıkım bölgeleridir. 2005'te 17 göçmenin tümü İspanya ekslavları Ceuta (11 ölü) ve Melilla'yı (6 ölü) çevreleyen duvarların önünde vurularak hayatını kaybetti. Yüzlerce göçmen yaralandı ve diğerleri hiçbir önlem alınmadan çöle sürüldü. Bu utanç duvarında Marie NDiaye'nin *Trois Femmes Puissantes* adlı kitabında anlattığı öyküdeki Khady Demba da ölür"(Lambert ve Clochard, 2015, s:132).

Yazar Khady Demba'nın sınırı geçmeye çalışırken yaşadıklarını oldukça gerçekçi ve etkileyici bir biçimde anlatır:

"...Birinin kendisine tel örgünün tepesine ulaşmadan asla ama asla durmaması gerektiğini söylediğini anımsadı ancak dikenler ellerinin ve ayaklarının derilerini yoluyordu. Şimdi kendi bağrırtılarını duyuyor ve kollarına, omuzlarına doğru akan kanı hissediyordu. Asla durma, asla diye söyleniyordu, artık sözcükleri anlamadan tekrar ediyordu ve merdiveni bırakarak dinginlikle geriye düştü..." (NDiaye, 2009, s:332)

Düzensiz göç yolunda birçok güçlüklerle karşılaşan Khady Demba sınırdaki çitlere tırmanırken düşerek başını yere vurur ve büyük olasılıkla ölür. "Sınır göçmenlerin aşmak zorunda oldukları bir engeldir. Khady diğer tarafta ne ile karşılaşacağını bilmese de sınırı aşmaya çalışır" (Quaglia, 2013). Anlatının sonunda Lamine'in Fransa'ya ulaştığı ancak Khady'i arkasında bırakmanın suçluluğunu hep yaşadığı belirtilir. Lamine büyük bir Avrupa kentinin banliyösünde bir restoranın mutfağında çalışır, çok sayıda göçmenle paylaştığı bir odada çalınmasından korktuğu parasının üzerinde uyur. Yazar Khady Demba ile düzensiz göç yolculuğunu tamamlayamadan yaşamını yitirenleri, Lamine ile ise tüm tehlikelere karşın Avrupa'ya ulaşabilen göçmenlerin yaşadıklarını yansıtır. Lamine Avrupa'da daha iyi yaşam koşullarına sahip olacağını düşünen diğer tüm göçmenler gibi büyük bir kentin banliyösünde yaşama savaşımı verir. Dolayısıyla ana vatanında süregelen ailesel sorunlar, işsizlik, güvensizlik gibi itici etkenler nedeniyle göç kararı alan Lamine kendisi için çekici etkenlerle dolu olan Avrupa düşüne ulaşmasına karşın olumsuzluklar içinde yaşamaya devam eder. Kısacası Avrupa'dan büyük beklentileri olan göçmenler orada da birçok güçlüklerle karşılaşır.

Sonuç

Günümüz dünyasının en kaygılandırıcı sorunlarından biri olan düzensiz göç, insanların hiçbir güvencesi olmadan refah seviyeleri yüksek ülkelerde yaşayabilmek için yasa dışı yollardan gerçekleştirdikleri devinimlerdir. Marie NDiaye *Trois Femmes Puissantes* adlı romanında bu tehlikeli yolculuğa zorlanan genç bir kadının öyküsü aracılığıyla Afrika'dan Avrupa'ya düzensiz göçün güçlüklerini yansıtır. Kuram bölümünde vurgulandığı gibi Everett Lee'nin itme (-)-çekme (+) modeli göçmenin göç etmeye karar vermesine yol açan olumlu ve olumsuz etkenler üzerine kuruludur. Bu bağlamda anlatıdaki iki göçmenin, Khady Demba ve Lamine adlı kişilerin göç serüvenlerinde çeşitli olumlu ve olumsuz etkenler söz konusudur. Yazar Khady Demba'nın öyküsünde bir kadının düzensiz göç yolunda karşılaşabileceği tehlikeleri her yönüyle yansıtır. Khady Demba Afrika'dan Fransa'ya gitmek üzere eşinin ailesinin kararıyla çıktığı düzensiz göç yolculuğunda ağır bir biçimde yaralanır, aç kalır, bedeni sömürülür, hastalanır. Dolayısıyla göç kararından caymasına neden olacak birçok itici etkenle karşılaşır. Ancak yaşadığı topraklara dönmesini sağlayacak hiçbir çekici etken olmadığından yüzlerce insanın yaşamını yitirdiği, Afrika'yı Avrupa'dan ayıran tel örgülerden geçmeye çalışırken yaşama gözlerini yumar. Marie NDiaye Khady Demba'nın dokunaklı öyküsünü, cesaretini ve güç durumlara katlanabilme gücünü etkileyici bir biçimde anlatır. Anlatı boyunca Khady'nin defalarca adını tekrarlaması yazarın aynı durumu yaşayan sayısız kadını anımsatma amacıyla olduğunu düşündürür. Yazar anlatı boyunca Khady Demba'nın yaşadığı koşulların neden olduğu bedensel acıların şiddetini gerçekçi bir biçimde betimler. Bu "güçlü kadın" aracılığıyla bir yandan Avrupa düşüne kapılan göçmenlerin çoğu zaman acı ve hayal kırıklığı ile dolu yolculuklarını tüm gerçekliğiyle kaleme alırken diğer yandan anlatıda coğrafi konum belirtmeyerek göç sorunun günümüzde evrensel bir boyutta yaşandığını anımsatır.

Öte yandan anlatıda göç deneyimini yaşayan ikinci kişi Lamine, göç yolculuğunu tamamlamayı başarır ve Avrupa'ya ulaşır. Ana vatanındaki itici etkenlerden uzaklaşma amacıyla olan Lamine için Avrupa'ya ulaşmak daha iyi yaşam koşullarına sahip olacağı birçok çekici etkene erişmeyi niteler. Ancak romanın sonundan da anlaşılacağı gibi Lamine Avrupa'da birçok göçmenin yaşadığı güçlüklerle karşı savaşım verir. Görüldüğü gibi göç uzamında da itici etkenler söz konusudur.

Marie NDiaye bu etkileyici göç anlatısında, belleklerden silinmesi olanaksız göçmen bir kadının güçlüklerle dolu yolculuğu ile bir yandan küreselleşen dünyanın en önemli sorunlarından biri olan düzensiz göçe diğer yandan da günümüz toplumlarının göçmenlerin çaresizliğine karşı takındığı acımasız tutuma dikkat çekerek düzensiz göç koşullarında insani değerlerin nasıl yerle bir olduğunu gözler önüne serer. Yazar bu kurgusal anlatıyla düzensiz göçmenlerin yolculukları boyunca karşılaştıkları insanlık dışı koşulları ele alarak günümüzde yaşanan insanlık dramına gönderme yapar.

Kaynakça

- Chambers, I. (2014). *Göç, Kültür, Kimlik*. İ. Beşikçi ve M. Türkmen (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Çetin, G. (2008). *Göçmen Fransız Yazarlarının Kimlik Arayışları: Tzvetan Todorov ve Amin Maalouf*. Ankara: Kül Sanat.
- Erlat ve Kasap. (2011). *Fransız Edebiyatında Kadın Yazarlar*. Ankara: Bilgesu.
- Er, A. ve Eryıldırım, S. (2017). Tahsin Yücel'in Kumru ile Kumru Adlı Romanında Kadın ve Göç Uzamı. A. Er, N. Akbulut, ve Y. Çelik (Ed.). *Edebiyatta Kadın ve Göç* içinde (s.1-25). Ankara: Bilgin.
- Gezici Yalçın, M. (2017). *Göç Psikolojisi*. Ankara: Pharmakon.
- Humm, M. (2002). *Feminist Edebiyat Eleştirisi*. G. Bakay (Ed.). Ankara: Say.

- Kaprièlian N. (2009). L'écrivain Marie NDiaye aux prises avec le monde. Eriřim Adresi: <https://www.lesinrocks.com/2009/08/30/actualite/actualite/lecrivain-marie-ndiaye-aux-prises-avec-le-monde/> (22.10.2019).
- Lambert, N. ve Clochard, O. (2015) Mobile and Fatal: The EU Borders. A. Szary, ve F. Giraut (Ed.) *Borderities and the Politics of Contemporary Mobile Borders* içinde (119-138). DOI: 10.1057/9781137468857.
- Lee, E. (1966). A Theory of Migration. *Demography*, Vol. 3, 1, ss. 47-57.
- Moffette, D. (2018). *Governing Irregular Migration*. Vancouver: UBC Press.
- NDiaye, Marie. (2009). *Trois Femmes Puissantes*. Paris: Gallimard.
- Perruchaud R. ve Redpath J. (Ed). *Göç Terimleri Sözlüğü*. Uluslararası Göç Örgütü (IOM). Eriřim Adresi: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf (19.10.2019)
- Piché, V. (Ed.). (2013). *Les théories de la migration*. Paris: Ined.
- Quaglia E. (2013). *Marie NDiaye : de l'écriture migrante à une écriture de la migration*. Lire le roman francophone. Hommage à Parfait Jans (1926-2011), Publifarum, n. 20. Eriřim Adresi: http://publifarum.farum.it/ezine_articles.php?id=253 (20.10.2019).
- Said, E. (2010). *şarkiyatçılık*. B. Ülner (Çev). İstanbul: Metis.
- Tilbe, A. ve Civelek, K. (2018). Çatışma ve Göç Kültürü Modeli Bağlamında Göç Romanı Okuması: Yüksek Pazarkaya'nın Savrulanları'ı. P. Yazgan (Ed.). *Göç Dergisi Cilt 5 Sayı 1* s. 77-106. <https://doi.org/10.33182/gd.v5i1.590>
- Türkyılmaz, Ü. (2017). Milan Kundera'nın Bilmemek Adlı Yapıtında Göç Olgusunun Kadın Üzerindeki Etkileri. A. Er, N. Akbulut, ve Y. Çelik (Ed.). *Edebiyatta Kadın ve Göç* içinde (s. 91-113). Ankara: Bilgin.
- Zielonka, A. (2018). The exploration of center and periphery in two novels by Michel Houellebecq and Marie NDiaye. R. Amar ve F. Saquer-Sabin (Ed.). *The Representation of the Relationship between Center and Periphery in the Contemporary Novel* içinde (270-279). Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.